

Віталій Миколайович Карась

Маркери національної ідентичності в хорових концертах В. Зубицького

УДК 784.1+781.7 (477)

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2025-2.11>

Віталій Миколайович Карась
аспірант кафедри музикознавства,
композиції та виконавської майстерності
Навчально-наукового інституту
Дніпровської академії музики
ORCID: 0000-0003-4173-787X

У статті вивчено питання національної ідентичності сучасної української музики на прикладі творчого доробку відомого українського композитора Володимира Зубицького в жанрі хорового концерту. Наголошено, що цей жанр має давню історію і на сучасному етапі здобуває друге народження, підлягаючи кардинальному змістовному переосмисленню. Доведено, що в творчості Володимира Зубицького, через тісний зв'язок з українським національним мистецтвом розвивається фольклоризований тип хорового концерту. Зв'язок з українським національним мистецтвом дає підстави визначити маркери національної ідентичності – це гуцульський лад, ритм коломийки і фольклорні тексти. Зазначено їхній вплив на характер мелодики, трактування партій хору, специфіку хорового багатоголосся. Визначено, що автентичність звучання аналізованих творів досягається шляхом стилізації фольклорних компонентів, без прямого музичного цитування автентичного матеріалу. Особливу увагу приділено вивченню текстової основи хорових концертів, у якій переважають народні поетичні джерела із західно- та східноукраїнських регіонів, а також тексти українських філософських і літературних традицій. У текстах виявляються ключові образи української культурної традиції – обрядовість, героїка, любовна та побутова лірика, прославлення рідної землі. Вербальний і музичний компоненти у творах В. Зубицького формують єдиний художній простір, що сприяє глибокому розкриттю національного змісту. Зроблено висновок про доречність маркерів національної ідентичності у музичній мові хорових концертів фольклоризованого типу, що заснована на поєднанні фольклорного спадку з сучасними музичними засобами. Творчість В. Зубицького посідає особливе місце у національному культурному просторі та підкреслює важливість фольклору як джерела ідентичного самовираження в українському хоровому мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: національна ідентичність, жанр хорового концерту, хоровий концерт фольклоризованого типу, творчість Володимира Зубицького, гуцульський лад, ритм коломийки, фольклорні тексти.

Постановка проблеми. Сучасна українська музикознавча наука активно розробляє питання, пов'язані з визначенням національної ідентичності композиторської і виконавської творчості українських митців, що є конче потрібним для консолідації суспільства в умовах російської агресії. Поняття «національна ідентичність» широко використовується в етнології, психології, політичних науках, соціальній та культурній сферах і розуміється як чинник усвідомлення людиною її приналежності до певної спільноти через пошуки власного коріння і широкий комплекс міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, визначення місця в певному соціокультурному просторі та навколишньому світі. Національна ідентичність – це відчуття належності людини до певної нації, ототожнення особистості з національною спільнотою, що базується на стійкому емоційному зв'язку і формується внаслідок усвідомлення та прийняття традицій, культури, мови, національних суспільних норм і цінностей.

Дослідниця Мирослава Новакович у своїй монографії «Галицька музика Габсбурзького періоду: у пошуках української ідентичності» наголошує на виявленні національної ідентичності через мову і на тому, що мова музичного мистецтва є більш уніфікованою і не може бути чинником національної ідентичності у тій самій мірі, як слово – репрезентант мови вербальної, тому українські музиканти Галичини у період перебування у складі

імперії Габсбургів шукали шляхи виявлення власної ідентичності, формування і втілення особливих ознак, які б вказували на прояв національного начала. В усвідомленні національної ідентичності українських музикантів Галичини ХІХ століття та подоланні моноетнічності музичної культури велике значення відігравали міжкультурні контакти та інонаціональні впливи, які надали різноспрямованих імпульсів для подальшого розвитку і створили підґрунтя для наступної професіоналізації творчості. Одним з проявів ідеї національної ідентичності в українській музичній культурі галицького осередку Габсбурзької імперії першої половини ХІХ століття стало культивування традиції хорового співу, пов'язане із впливом творчості видатного українського композитора Дмитра Бортнянського, що було для галицьких музикантів «віднайденною традицією» (Новакович, 2019).

Загрозливі виклики сьогодення, які постають перед українським суспільством, змушують об'єднуватися навколо національно-патріотичних ідей у різних сферах культури. В музичному мистецтві ідеї національної ідентичності з особливою яскравістю проявляються через зв'язок із фольклорними витоками. У творчості сучасних українських композиторів можна знайти безліч прикладів подібного тлумачення різноманітних жанрів інструментальної та вокально-хорової музики, коли через фольклоризацію музичної

мови вдається відтворити значущі змістовні концепції загальнонаціонального характеру. Одним з таких митців є відомий український композитор Володимир Зубицький (нар. 1953) – заслужений діяч мистецтв України (1993), лауреат премії імені М. Островського (1984), лауреат премії польського відділення ЮНЕСКО (1985), лауреат премії імені М. Лисенка (1994) та численних міжнародних композиторських конкурсів. У творах В. Зубицького помітно значне тяжіння до фольклоризації музичного матеріалу, що стає однією з ознак композиторського мислення. З особливою рельєфністю це проявляється у п'яти хорових концертах («Гори мої», «Ярмарок», «Concerto strumentale», «Коломийка», «Симфонічна самба»), написаних протягом 1986 – 2023 років, в яких можна спостерігати індивідуальний підхід до трактування усталених жанрових ознак.

Аналіз актуальних досліджень. Жанр хорового концерту у творчості В. Зубицького неодноразово перебував у сфері наукових зацікавлень різних авторів, які концентрувалися на тих чи інших аспектах творчості композитора. Так, у статтях М. Варакути було здійснено аналіз жанрово-стильових аспектів трактування жанру хорового концерту в сучасній українській музиці на прикладі хорового концерту «Гори мої» (Варакута, 2014). У статті А. Луїної на матеріалі хорового концерту «Ярмарок» В. Зубицького було визначено звукосяжетну поетику українського ярмарку (Луїна, 2006). У статті Н. Скопцової, Н. Ковмір та О. Семенової вивчалися риси хорової творчості композитора на прикладі *Concerto strumentale* (Скопцова, Ковмір, Семенова, 2022). Автори публікацій Ю. Шкільнюк та Н. Якобенчук наголошували на жанрово-стильових особливостях хорової творчості В. Зубицького та на рисах хорового письма, в тому числі на прикладі хорового концерту «Гори мої» (Шкільнюк, 2020; Якобенчук, 2021). Аналіз наявних наукових публікацій підтвердив, що питання національної ідентичності хорових концертів В. Зубицького дослідниками на висвітлювались.

Мета статті. Виявлення маркерів національної ідентичності в хорових концертах В. Зубицького.

Методологія дослідження. Дослідження ґрунтується на принципах історизму як основі наукового пізнання об'єктів культурної та мистецької діяльності, що належать до сфери гуманітарних знань. Провідним є системний метод, якому властиві пошуки взаємозв'язків і взаємодії окремих компонентів у рамках цілого – жанр хорового концерту та окремі етапи його розвитку, зв'язок з українським національним мистецтвом та розвиток фольклоризованого типу хорового концерту.

Результати та їх обговорення. Жанр хорового концерту в українській музиці виник у другій половині XVII століття і до кінця XX століття зазнав значних змін. Протягом тривалого часу побутування

жанру було віддзеркалено особливості його еволюції. Жанр хорового концерту зазнав підйомів і спадів, за періодами тривалого забуття слідували періоди яскравого піднесення. У процесі еволюції хоровому концерту вдалося зберегти комплекс сталих жанрових однак і збагатитися новими рисами.

Сформувавшись та проіснувавши протягом перших двох періодів у царині духовної музики (друга половина XVII – початок XIX ст.), після періоду занепаду, пов'язаного спочатку з вимогою користуватися виключно нотними виданнями Придворної співацької капели (XIX ст.), а далі з політикою заборони церковного життя (XX ст.), від 70-х років XX століття жанр хорового концерту починає відроджуватися у царині світської (нецерковної) музики.

Твори, що мали жанрове визначення хорових концертів, на початку етапу відродження жанру були надзвичайно далекими від своїх прототипів. Вони мали світський характер, інший виконавський склад і суттєві впливи тенденцій музичного мислення нового часу. Одним з перших став хоровий концерт Івана Карабиця на вірші Г. Сковороди зі збірника «Сад божественних пісень» для хору, солістів і симфонічного оркестру. «Звертання композитора до загальнозначущих, глобальних тем (людина, природа, всесвіт, життя, смерть, доля людини на землі), своєрідність трактування художньо-образної концепції даного твору та виконавський склад за участі симфонічного оркестру відображають більше наближення цього твору до жанру хорової симфонії, ніж до жанру хорового концерту. Розуміння жанрових ознак хорового концерту в аспекті жанрового синтезу із симфонією стало наслідком процесів жанрових взаємодій, характерних для української музики другої половини XX століття, та намагання асоціативно відродити старовинний жанр через зв'язок з поезією Григорія Сковороди – одного з найяскравіших і найвідоміших представників українського просвітництва і культури XVIII століття» (Карась, 2023, с. 171–172).

Головною відмінністю жанру хорового концерту на початковому етапі його відродження стала світська спрямованість. Зміни також торкнулися змістовної сфери, яка розширилася завдяки появі творів із домінуванням лірики, пейзажності, історико-героїчних та фольклорних мотивів. Незмінними залишились концептуальні жанрові риси – піднесеність, репрезентативність і діалогічність в поєднанні зі значною мірою композиційної свободи. Від 1990-х років жанр хорового концерту зазнав відродження у своїх духовних проявах.

Різновекторні пошуки композиторських рішень у жанровій сфері хорового концерту призвели до надзвичайно плідних результатів, що позначилися синкретизмом трьох стильових

констант — світського компонента, збагаченого фольклорними джерелами і врівноваженого пошуками в галузі проявів духовного начала. Існування світського компонента йде від початкового імпульсу, наданого концертами 1970–1980-х років. Джерелами духовного напрямку став величезний пласт давніх зразків жанру, що з кінця XX століття зазнав активізації дослідницької уваги, та розуміння нової сакральності, яка втілювала сучасний духовний досвід. І, зрештою, потужний фольклористичний струмінь, пов'язаний із втіленням регіональних проявів фольклорних традицій (наприклад, карпатського регіону) став проявом власної ідентичності, творчою рефлексією українських митців на становлення української державності унаслідок проголошення незалежності.

Музична мова хорових концертів В. Зубицького, що належать до фольклоризованого різновиду жанру і відтворюють специфічні особливості західноукраїнського (карпатського) фольклору, спирається на систему засобів виразності, яка полягає в широкій взаємодії з автентичними фольклорними джерелами та їхньому впливі на мелодику, ритміку, гармонію, поліфонію, фактуру концертів.

Провідне значення в утворенні національного колориту у вельми характерному для композиторського стилю В. Зубицького тяжінні до фольклоризації музичного матеріалу, здобувають ладова і ритмічна сфери, яскраво забарвлені в національні тони. Передусім це проявляється у втіленні ознак *гуцульського* (думного) ладу в мелодиці та багатоголосі хорових концертів і ритму коломийки і метро-ритмічних структурах, що стає відображенням традицій музичного побуту українського народу у сфері народно-побутового інструментального виконавства та гуртового співу.

Гуцульський лад за своєю структурою являє собою натуральний мінор з високими четвертим і шостим щаблями. М. Лисенко і Ф. Колесса називали його дорійським ладом з четвертим підвищенням щаблем (Золочевський, 1964, с. 72). Зазвичай діатонічна структура гуцульського ладу розгортається у мелодиці, побудованій на постійних оспівуваннях збільшеної секунди між високим IV і III щаблями у низхідному русі та підкресленні високого VI щабля у верхньому тетраході. Особливості гуцульського ладу також проявляються в багатоголосних гармонічних послідовностях, де виникають специфічні натурально-ладові акордові поєднання, не властиві класичній гармонії.

Коломийка є найдавнішим пісенно-танцювальним жанром української народної культури. Вона складається з двох рядків, які мають чотирнадцять складів, має цезуру після восьмого складу та жіночу риму з наголосом на передостанньому складі. Поряд із гуцульським (думним) ладом, 14-складниковий ритм вважається однією з архетипових ознак західноукраїнського фольклору.

Коломийковий ритм покладено в основу колективно-обрядових пісенно-танцювальних фольклорних жанрів (коломийка, гуцулка, чабарашка), 14-складова структура є основою текстів співаних коломийок (приспівок), які об'єднуються у в'язанки пісень без єдиного змісту. Як жанр, коломийка змогла зберегти сліди синкретизму у своїй подвійній вокальній та інструментальній природі, у двох варіантах виконавського втілення, де ритмічні структури коломийкового типу можуть бути трактовані надзвичайно багатогранно. У професійній музиці через ритмоформули коломийки зазвичай втілено стихію народного свята, масового дійства.

У хорових концертах В. Зубицького можна спостерігати яскраві приклади втілення ознак гуцульського ладу і ритму коломийки. Втіленням звукоряду гуцульського ладу може слугувати початок хорового концерту «Гори мої», що написаний для альт-соло з хоровим підхопленням і виконує функцію вступної частини до всього концертного циклу. Особливістю мелодичної лінії цієї побудови є опора на принципи варіювання, з вільною ритмікою та змінністю тонів. У вільно-імпровізаційному розгортанні теми-мелодії поступово виникають тони звукоряду гуцульського ладу, варіантно змінюючи щаблі натурального мінору. У своєму повному вигляді гуцульський лад постає у шостому такті, у мелодиці якого виникає низхідна послідовність тонів (VI↑ – V – IV↑ – III – II). У наступному номері цього концерту («Ой вийду я на горбочок») колорит гуцульського ладу поширюється на багатоголосну вертикаль і посилюється 14-складовим ритмом коломийки.

У хоровому концерті «Коломийка» В. Зубицький ще більше занурюється у специфіку натурально-ладового звучання, використовуючи гуцульський лад і пов'язуючи його з народним музикуванням, що підкреслено частими змінами розмірів, імпровізаційною свободою та звуконаслідуваннями звучання фольклорних інструментів. Завдяки гуцульському ладу та коломийковому ритму музичний матеріал концерту стилізовано під карпатський народнопісенний фольклор.

Не менш важливого значення у творенні національної ідентичності має зміст хорових концертів, втілений у вербальних текстах. У переважній більшості своїх хорових концертів В. Зубицький застосовує народні тексти — західноукраїнських пісень у концерті «Гори мої», східноукраїнських пісень у концерті «Ярмарок», народні тексти — у «Concerto strumentale» та концерті «Коломийка». Концерт «Симфонічна самба» написано на тексти видатного українського філософа XVIII століття Григорія Сковороди. У творах об'єднуються різні тематичні лінії — побутові, обрядові, любовно-ліричні, постає образ нескореного українського народу та героїчного козацтва, виникає тема прославлення України. Вербальні тексти є прикладом

народнопоетичної творчості, в них відображено досвід колективної свідомості українського народу. Мова є символічною, вона багата на художні епітети, гіперболи, паралелізми, тощо. У текстах концертів також є алітераційні склади й вигуки, які наслідують прийоми фольклорного інструментального музикування і співу.

Автентичність звучання досягається шляхом стилізації фольклорних компонентів, без прямого музичного цитування автентичного матеріалу. В мелодичних інтонаціях можна виявити зв'язок із коломийками, гуцульськими танцями, колисковими та весільними піснями, плачем-причетом. Осучасненню підлягають засоби гармонічної мови, що спирається не на класичну мажорно-мінорну систему, а на розширену діатоніку, з охопленням ширшого кола тональностей, гнучким впровадженням елементів натуральних ладів та акордів нетерцієвої структури з метою стилізації народнопісенного багатоголосся та народно-інструментальної гри. Засоби поліфонії теж підлягають переосмисленню; вони втрачають класичні ознаки і здобувають риси контрапунктування, характерні для хорового звучання народних пісень.

Тож семантика гуцульського ладу і ритму коломийки в багатоголосі хорових концертів В. Зубицького полягає у тісних зв'язках системи виразних засобів із українським музичним фольклором карпатського регіону і в сукупності з народнопісенними текстами позначається на творенні чинників національної ідентичності в хоровому мистецтві сучасної України.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Вивчення проблеми пошуків національної ідентичності в музичному мистецтві сучасної України дає підстави зробити висновки про те, що композитори вдаються до втілення ознак, властивих фольклорним витокам музичного мистецтва. Ці процеси можна спостерігати в хоровому концерті, який має давню історію як музичний жанр церковної музики, а зараз відроджується у світських формах й оновлюється завдяки потужному фольклорному струменю. На прикладі хорових концертів В. Зубицького, що представляють фольклоризований різновид жанру, було визначено маркери національної ідентичності – гуцульський (думний) лад, 14-складовий ритм коломийки і вербальні тексти, пов'язані з народними піснями, що презентують різні тематичні лінії фольклорного походження, а також образи нескореного українського народу, героїчного козацтва, тему прославлення України. Вказані маркери національної ідентичності абсолютно органічно вписуються в музичну мову хорових концертів фольклоризованого типу і стають проявом ідеї відчуття належності людини до певної нації, ототожнення особистості з національною спільнотою, що базується на стійкому емоційному

зв'язку і формується внаслідок усвідомлення та прийняття традицій, культури, мови, національних суспільних норм і цінностей.

Перспективи подальших розвідок полягають у вивченні маркерів національної ідентичності в творчості сучасних українських композиторів.

ЛІТЕРАТУРА

- Варакута, М. І. (2014). Хоровий концерт «Гори мої» В.Зубицького: жанрово-стильові аспекти трактування жанру в сучасній українській музиці. *GESJ: Musicology and Cultural Science*. № 1 (10). С. 17–21.
- Золочевський, В. (1964). Ладогармонічні основи української радянської музики. Київ: Наукова думка. 164 с.
- Карась, В. М. (2023). Хоровий концерт в українській музиці: від витоків до сьогодення. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. Вип. 2 (25). С. 165–176.
- Луніна, А. (2006). Звукосюжетна поетика українського ярмарку: хоровий концерт «Ярмарок» Володимира Зубицького. *Київське музикознавство*. Вип. 20. С. 148–162.
- Новакович, М. (2019). Галицька музика Габсбурзького періоду: у пошуках української ідентичності. Львів: Видавець Т. Тетюк. 367 с.
- Скопцова, О., Ковмір, Н., Семенова, О. (2022). Риси хорової творчості Володимира Зубицького на прикладі «Concerto strumentale». *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. Вип. 47. С. 88–93.
- Шкільнюк, Ю. (2020). Жанрово-стильові особливості хорової творчості В. Зубицького. *Диригентсько-хорова освіта: синтез теорії та практики: матер. IV всеукр. наук.-практ. конф., 29 жовтня 2020 р.* Харків: ТОВ «Планета-Прінт». С. 100–102.
- Якобенчук, Н. О. (2021). Хорове мистецтво В. Зубицького. *Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство, тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 березня 2021 р.* Київ: Видавничий центр КНУКіМ. Ч. 2. С. 94–96.

REFERENCES

- Karas, V. M. (2023). Khorovyy kontsert v ukrayins'kiy muzytsi: vid vytokiv do s'ohodennya [Choral concert in Ukrainian music: from the origins to the present]. *Musicological opinion of the Dnipropetrovsk region*. Vol. 2 (25). P. 165–176. [in Ukrainian].
- Lunina, A. (2006). Zvukosyuzhetna poetyka ukrayins'koho yarmarku: khorovyy kontsert «Yarmarok» Volodymyra Zubyts'koho [Sound-plot poetics of the Ukrainian fair: choral concert of "Fairs" by Volodymyr Zubitsky]. *Kyiv Musicology. Iss.* 20. P. 148–162 [in Ukrainian].
- Novakovich, M. (2019). Halyts'ka muzyka Habsburz'koho periodu: u poshukakh ukrayins'koyi identychnosti [Galician Music of the Habsburg Period: In Search of Ukrainian Identity]. Lviv: Publisher T. Tetyuk. [in Ukrainian].
- Shkilnyuk, Yu. (2020). Zhanrovo- styl'ovi osoblyvosti khorovoyi tvorchosti V. Zubyts'koho [Genre-style features of V. Zubytsky's choral work]. *Conducting and choral education: synthesis of theory and practice: materials of the IV All-Ukrainian Scientific-Practical*

Conference, October 29, 2020. Kharkiv: Planeta-Print LLC. P. 100–102 [in Ukrainian].

Skoptsova, O., Kovmir, N., & Semenova, O. (2022). Rysy khorovoyi tvorchosti Volodymyra Zubyts'koho na prykladi "Concerto strumentale". [Features of the choral work of Volodymyr Zubytsky on the example of "Concerto strumentale"]. Bulletin of KNUKiM. Series: Art history. Iss. 47. P. 88–93 [in Ukrainian].

Varakuta, M. (2014). Khorovyy kontsert "Gori moi" V. Zubitskoho: zhanrovo-stylovi aspekty traktovky zhanru v suchashiy ukrainskiy muzutzi [Choral concert "My Burn" by V. Zubytsky: genre and style aspects of the interpretation of the genre in modern Ukrainian music].

GESJ: Musicology and Cultural Science. Iss. 1 (10). P. 17–21 [in Ukrainian].

Yakobenchuk, N. (2021). Khorove mystetstvo V. Zubyts'koho [Choral Art of V. Zubytsky]. Ukraine in World Globalization Processes: Culture, Economy, Society, Abstracts of the Reports of the III International Scientific and Practical Conference, March 24–25, 2021. Kyiv: Publishing Center of KNUKiM. Part 2. P. 94–96 [in Ukrainian].

Zolochesky, V. (1964). Lado-harmonichni osnovy ukrayinskoyi radyanskoyi muzyky [Key-harmonic foundations of Ukrainian Soviet music]. Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].

Marker of national identity in V. Zubytskys choral concerts

Vitalii Mykolaiovych Karas
Postgraduate Student at the Department
of Musicology, Composition
and Performing Skills
Educational Scientific Institute
Dnipro Academy of Music
ORCID: 0000-0003-4173-787X

The article examines the issue of national identity of modern Ukrainian music using the example of the creative work of the famous Ukrainian composer Volodymyr Zubytsky in the genre of choral concert. It is emphasized that this genre has a long history and is currently experiencing a second birth, undergoing a radical substantive rethinking. It is proven that in Volodymyr Zubytsky's work, due to a close connection with Ukrainian national art, a folklorized type of choral concert develops. The connection with Ukrainian national art gives grounds to identify markers of national identity – these are the Hutsul mode, the rhythm of the kolomyika and folklore texts. Their influence on the nature of the melody, the interpretation of the choir parts, the specificity of choral polyphony is noted. It is determined that the authenticity of the sound of the analyzed works is achieved by stylizing folklore components, without direct musical quoting of authentic material. Particular attention was paid to the text basis of choral concerts in which folk poetic sources from West and East Ukrainian regions prevail as well as texts of Ukrainian philosophical and literary traditions. The crucial images of Ukrainian cultural traditions such as ritualism, heroic, love and everyday lyrics, glorification of native soil are identified in the texts. Verbal and musical components in the works by Volodymyr Zubytsky form a single art space promotes to the deep disclosure of national content. The conclusion is made about the relevance of markers of national identity in the musical language of folklorized choral concerts based on a combination of folkloric inheritance with modern music means. V. Zubytsky's creativity holds a special place in the national cultural space and highlights the importance folklore as a source of identical expression in Ukrainian choral art of the end of the 20th-the beginning of the 21st century.

Keywords: national identity, choral concert genre, folklorized type choral concert, works of Volodymyr Zubytsky, Hutsul style, rhythm of the kolomyika, folklore texts.